

ESKİ ERZURUM EVLERİNDE SERGİLENEN YÖREYE AİT ETNOĞRAFİK ESERLER KOLEKSİYONU

*SOYSALDI, Aysen
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Erzurum Doğu Anadolu'nun en gelişmiş illerinden biridir. Bu şehirde kış mevsiminin uzun ve soğuk olmasından dolayı kendine has geleneksel mimari tarzı mevcuttur. Şehir merkezinde 340 yıllık eski geleneksel mimaride bir Erzurum evi onarılmış, geçmişin gizemli yaşantı ortamında bir lokanta olarak işletilmektedir. Bu lokanta aynı zamanda gönüllü bir etnografya müzesi görevi yapmaktadır. Çünkü duvarları ve döşemesinde dekorasyon amaçlı olarak, sahibinin özel koleksiyonu olan birçok etnografik eser sergilenmektedir. Bu eserler çevre köylerden toplanmış ve yöreye has özellikler taşımaktadır.

Bu eserler içinde orijinal bir dokuma parçası olan eyer örtüsü, yastık halılar, kilim heybeler, seccadeler, sumak yaygılar, hasır dokuma seccade, kadın çorabı, hedikler, ahşap damga kalıpları, deri sandık ve birçok bakır kap-kacak yer almaktadır. Söz konusu bildiri kapsamında bu eserler içinden dokuma ve örgü grubu teknik ve desen özellikleri bakımından komşu dokuma kültürleri ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum evleri, etnografya, halı, kilim ve eyer halısı.

ABSTRACT

The Ethnographic Local Collection of Exhibited in Old Houses of Erzurum

Erzurum is one of the most developed cities in eastern region of Anatolia. It has a traditional and special style of architecture thanks to

---

*Asist. Prof. Gazi University. Vocational Education Faculty member, Department of Handicraft Education, major of Tekstil-Weaving, Knitting.

the bitter cold and long winter of the city's. An 340 years-old traditional house at the centre of Erzurum, has been restored and is being runned as a restaurant now. At the same time, it represents a duty to be a museum of ethnography voluntarily.

Because of the fact that lots of ethnographic pieces from the special collection of the owner's place are exhibited on the walls and floors, as decorations. These pieces are collected from the villages in the neighbourhood and represents a specific local features. In these pieces, horse cover, carpets, kilims, saddle back, soumak rug, prayer rug made of woven straw and brides' sock are taken into consideration as original weaving works.

Key Word: Erzurum houses, ethnography, carpet, kilim and horse cover.

Giriş

Erzurum Büyük Selçuklu medeniyetinin muhteşem mimari eserleri olan Yakutiye ve Hatuniye (çifte minareli) medreseleri, hanları ve kalesi ile tarih boyunca Doğu Anadolunun ilim ve ticaret merkezi olmuştur.

Eski Erzurum Evleri ataerkil aileler için yapılmış büyük yapılardır. Evin ana yapı malzemesi taş, toprak ve ahşaptır. Duvarları bağlayıcı hatıl, döşeme, tavan, pencere, kapı, yüklük, seki, makat, merdiven gibi iç ve dış doğramalar her zaman ahşaptır.

Ev tek katlıdır, girişinde selamlık bulunur. Selamlıktan geçilen üstü kapalı iç koridora açılan tandır evi, yanında kiler, ve odalar yer alır. Bu uzun koridorun tavanı ağaçlarla yapılmış kırlangıç örtüsü denilen tavan tipine sahip ve tavanın tepesi ışık ve havalandırma deliği olarak bırakılmıştır.

Tandır evinde ekmek ve yemek yapıldığı gibi bütün aile toplanır, yemek yenir, sohbet edilir, hatta kışın soğuk günlerinde uyunur. Selamlıkta ve tandır evinde sekiler bulunur. Sekilerde oda şeklinde döşenerek yaşama alanı olarak kullanılır. Odalar küçük çekirdek ailelerin özel yaşama alanı ve evin yatak odalarıdır. İçinde yüklük, gusülhane, sedir, makat gibi unsurlar bulunur (**Fotoğraf 1, 2**).

Erzurumda daha yarım asır önce bu evlerde yaşanır, işler imece usulü birlik ve beraberlik içinde yapılırdı. O dönemlerde halkın bütün ihtiyacını karşılayan meslek erbabı zanaatlardan culhacılar, keçeciler, saraçlar, çakmakçılar, bıçakçılar, çıkırıkçılar, çarıkçılar, hasırcılar, nalbantlar, kavafılar, abacılar, bakırcılar, demirciler, kuyumcular sayılabilir. Günümüzde

kuyumcular, Oltu taşı işlemecileri ve bakırcıların yanında birkaç ehram dokuyan culhacı kalmıştır. Çünkü şehirde hâlâ ehram giyinen kadınları görebilirsiniz.

Erzurumda geleneksel bir evi görmek ve içinde birkaç saatinizi geçirmek isterseniz Cumhuriyet Caddesi, Yüzbaşı Sokak'taki restore edilmiş Erzurum Evlerine uğrayabilirsiniz. 340 yıllık eski geleneksel mimaride bir Erzurum evi onarılmış ve bir lokanta olarak işletilmektedir. Alınlığında Büyük bir geyik boynuzu asılı olan genişçe çift kanatlı bir kapı girişe açılıyor (**Fotoğraf 3**). İkinci bir kapı ile selamlığa geçiyorsunuz. Koridora girdiğimizde sanki üstü kapalı bir sokaktasınız. Koridora açılan kapılar sekiz çekirdek aileden meydana gelen büyük bir ataerkil ailenin yaşadığı günlerin hatıralarını anlatır. Ayrıca çevre köylerden derlenen etnografik eserlerin evdeki dekorasyonu tamamlayacak şekilde sergilenmesi de bu eve yüz yıl önceden kalmış yaşayan bir ev özelliği kazandırmıştır.

2001 yılı yazında bir ziyaret sırasında farkedilen bu Erzurum evlerinde yapılan incelemelerde tespit edilen etnografik eserler koleksiyonu arasında; ahşap damga kalıpları, yörede dokunan karışık teknikli bir eyer halısı, halı yaygı ve yastıklar, kilim ve cicim heybeler, sumak ve keçe yaygılar, hasır dokuma seccade ve bir kadın çorabı bildiri kapsamında kısaca ele alınmıştır.

Kolleksiyon sahibi Siyami Demir Beyefendi; Ev ve işletme sahibi, 1965 doğumlu, Erzurum, Pasinler-Hasankale, çöğender köyünden Hacı Salih Efendinin Torunudur. Siyami bey öğrenimi orta okuldan terk etse de kendini hayata iyi hazırlamış, gördüğü ve yaşadığı tecrübelerinden çok şey öğrenmiş, Türk kültürünü bilen ve yaşayan bir **Dadaş**'tır. Bu bildiri konu edilen koleksiyonun hemen hepsi Erzurum-Pasinler-Çöğender köyünden derlenmiştir. Başka yerden gelen parçaların yeri geldikçe yöresi belirtilecektir.

Sergilenen Damga Kalıpları

Tığ Mührü: mühür bir yere imza atmak veya bir aidiyet işareti koymak için kullanılan kalıptır. Bu kalıplar bazen metal bazen de ahşaptan oyularak hazırlanır. Ağaçtan oyularak yapılan. Erzurumda Tığ mührü denilen bu damga kalıbı çec edilen buğday yığını üzerine vurulur. Bu sebeple damga kalıbına çec mührü de denir. Tec samanlı yığındır. Samandan ayrılan tane yığına çec denir. Gece açıkta bırakılan buğday yığına vurulan tığ mührü sayesinde hem çecin kime ait olduğu bilinir, hemde hırsızlığa karşı bir önlemdir. Bu mühürlere oyulan şekiller her aileye ait farklı bir işaret olan damgalardır. Bu damgalarda **çarkı felek** ve **lotus** motifleri dikkati

çekmektedir. Kilim ve halı desenlerinde de yer alan Türkmen boylarına ait damga-tamga motifleri vardır (**Fotoğraf 4, 5**).

Sergilenen Dokuma Araçları

Dokumada yardımcı araç olarak kullanılan yün tarağı, teşi ve çıkırcık evin giriş kısmında sergilenmektedir.

Yün Tarağı: yıkanan yünlerin taranmasında kullanılan ağaç üzerine çakılan dişli metal tarak. Yün liflerinin eğirmeye hazırlık için birbirinden ayrılarak düzenli ve birbirine paralel düzende fitiller yapılmasında yardımcı araçtır.

Teş-İğ: taranan yünleri eğirmek için kullanılan ucuna yuvarlak bir parça geçirilmiş ağaç çubuk. Ucuna bağlanan yün fitili kendi eksenini etrafında dönen çubuk sayesinde bükülür. Tek kat büküm yapılmasına eğirme denir (**Fotoğraf 6**).

Çıkırcık: Eğrilen yün ipliği bükmek için kullanılan araç. İki çubuk arasındaki eksen etrafında dönen bir çark ve çarkla bağlantılı ucunda iplik sarmak için masura takılan iğ bulunan araçtır. Çeşitli tipleri bulunan çıkırcıklar tek veya çift çarklı da olabilir. Çıkırcık iki ve daha çok katlı büküm yapmak veya masuraya iplik sarmak için kullanılır (**Fotoğraf 7**).

Sergilenen Tekstil Eserleri

Tekstil eserler oldukça yoğunluktadır. Bu bakımdan dikkate değer olan parçalardan bazıları ele alınmaya çalışılmıştır. Bu eserler keçe, hasır seccade, kilim yastık yüzü ve heybe, cıcm heybe, halı yaygılar ve yastıklar, sumak heybe yüzü ve yaygılar ile bir de karışık teknikli eyer örtüsüdür.

Kadın Çorabı: 75 yaşındaki Hatica Tiryaki'nin yaklaşık 50 yıl önce ördüğü bir gelin çorabıdır. Çorap tamamen elde eğrilmiş yün ipliği ile örülmüştür. Kullanılmadığı için doku ve renkler oldukça parlaktır. Ayrıca al-kırmızı, sarı, camgöbeği yeşil, çingene pembesi ve turkuvaz mavi renklerin çeşitliliği ve canlılığı anilin boyaların en yaygın kullanıldığı 20. yy. ortalarına işaret etmektedir. Çorap kısa konçludur. Çorap boyu: 42cm. dir. Ayak boyu ve konç boyu birbirine eşittir. Ayrıca üçgen topuk örgüsü yapılmıştır. Çorap burundaki üçgen bölümde tuğ motifleri uygulanmıştır. Tuğ; eskiden sancak tepesine takılan at kuyruğudur (Tarama Sözlüğü-5, 1996; 3847). Çorap ayak üzerinden, konç sonuna kadar yatay bordürlerle bezenmiştir. Bu bordürler iç içe giren çengelli suların sınırladığı farklı zemin renkleri üzerine sekiz köşeli yıldız motifleri ile bezenmiştir (**Fotoğraf 8**).

Keçe: Bu koleksiyonda Horasan keçesi bulunmaktadır. Keçe; yün liflerinin ısı, basınç ve nem etkisiyle birbirine kenetlenerek meydana getirilen dokusuz tekstildir. Keçenin kompozisyonu modern bir sanat anlayış ürünüdür. merkezdeki beş kollu yıldız çevreleyen bantların kısa kenar yönünde birleşen noktaları ok ucu biçiminde tamamlanır. Doğal gri zemin üzerine siyah veya beyaz konturlu bantlar kırmızı, turuncu ve pembe renkli kare, üçgen ve dörtgen şekillerin kombinasyonu ile meydana getirilmiştir. Zemin ve desendeki kontrast renk uyumu mükemmeldir. Turuncu ve pembe renkler 20. yy. ürünü olduğunu göstermektedir. **(Fotoğraf 9).**

Hasır Seccade: Köyde dışarda veya toprak zeminde kullanmak için oldukça küçük üretilmiş, 55x120 cm. boyutlarında bir seccadedir. Genellikle kıl çözgü üzerine sumak teknikli (dolanan bezeme atkı sırasının aralarına düz zemin atkısı geçirilerek) dokunmuştur. Boyanan mısır kapcıkları bezeme atkısı olarak motifleri meydana getirir. Doğal renkli mısır kapcıkları ise zemin rengini meydana getirir. Bu seccadenin deseni geometrik bezeme tarzında, orta eksende iki madalyon ve kenar dolgu motiflerinden meydana gelmiştir. Madalyonlar kenarları basamaklı üçgenlerle çevrelenen eşkenar dörtgen biçimlidir. Kenar dolgu motifleri de üçgen ve eşkenar dörtgenlerin tek tek veya farklı şekillerde birleşmesiyle oluşturulmuştur **(Fotoğraf 10).**

Benzer örnekler Amasya yöresinde de tespit edilmiştir Benzer örnekler Amasya yöresinde de tespit edilmiştir. Yozgat Çalatlı köyünde de mısır koçanının kapcıklarıyla yapılan “sarma çiti” tekniği olarak adlandırılan, desenli ve renkli halı kompozisyonlarına sahip hasır yaygılar dokunduğu bilinmektedir (Kayıpmaz, 1995: 62).

Ayrıca Şanlıurfa Siverek ve Suruç ilçelerinde Karakeçililer tarafından çit örücülüğü yapılmaktadır. Yaygı genişliğindeki kamışların üzerine renkli yün iplikle sarılarak desene göre bir ileri iki geri hareketle (ters sumak) örülmektedir. Kilim kompozisyonlarındaki bu yaygılar çadırların içlerinin bölmelerinde veya açığa kurulan yatakların çevresine gerilerek kullanılmaktadır (Akpınarlı, Ortaç, 2002: 1-5).

Şanlıurfa’da yapılan çit örgü yaygılar Kırgız çadırlarının da vazgeçilmez eşyaları arasındadır. Aynı teknik ve Kırgız dokuma ve keçelerinin desenlerinde yapılan bu çitler Türk kültür birliğinin net ifadeleridir (Anonim, 1986).

Kilim Örnekleri

Kilim Yastık Yüzü: Erzurum yöresi, koleksiyona hediye olarak gelmiş. 55x110 cm ebadında küçük bir dokumadır. Tarihi bilinmemekle birlikte kullanılan renkler 20. yy.ın ikinci çeyreğinden sonra olduğunu göstermektedir. Çözgü: ipek, atkı: yün, atkı yüzü ve atkı bezemeli kilim dokuma tekniklidir. Kilim zemini siyah, bordür zemini krem beyazdır. desen renkleri sarı, turuncu, pembe ve siyahtır. Kilimin bezeme konusu bitkisel ve biçimlendirilişi antinaturalist tarzda, birimler oldukça stilizedir. Kilimin kompozisyonuna bakıldığında: bordürleri S kıvrımlı dal üzerinde çiçek ve yaprak sıralamalı, zeminde bir merkezden açılan katmerli rozet çiçeğini andıran, iki madalyon ve köşelerde ise yalın halde rozet çiçekleri yer almaktadır (**Fotoğraf 11**).

Kilim Heybe: Erzurum-Pasinler-Çöğender köyünden Hacı Ahmet Demir'den alınmıştır. Yörede at heybesi olarak aile reisinin yabana-şehre giderken kullandığı heybe tipinr örnektir. Heybe ebadı: 45x130 cm., cep boyu: 45 cm., iki cep arası: 40 cm. dir. Heybenin enaz 100 yıllık olduğu ifade edilmiştir. Çözgü ve atkıda yünlük kullanılmış. Heybenin sadece cep yüzlerinde atkı yüzü ve atkı bezemeli dokuma yapılmış, diğer bölümleri yatay çubuklu atkı yüzü düz dokumadır. Cep yüzeyi kırmızı zeminli bordürle çerçeveslenmiş, orta zemini ise siyahtır. Desen renkleri: kırmızı, sarı, açık yağ yeşili, krem ve mavidir. Heybenin bezeme konusu: bitkisel ve geometriktir. Zemin hayat ağacı üslubunda, orta ekseninde bir kökten çıkan dallarda açan stilize edilmiş geometrik biçimli yaprakları olan, karanfil motiflidir. Bordürlerde ise dörde bölünmüş eşkenar dörtgen motifleri bağlantılı sıralamalıdır (**Fotoğraf 12**).

Bu kilimler Erzurum-Bardız kilimleri olarak bilinen kilimlerle yakın benzerlik göstermekle birlikte bu örnekler daha geometrik desen hatları ile dikkati çekmektedir (Kırzioğlu, 1992: 8).

Cicim Heybe: Erzurum-Pasinler-Çöğender köyünden alınmış. Heybe ebadı: 52x160 cm, cep boyu: 60 cm. 20. yy. başı olduğu tahmin ediliyor. Yörede günlük tarım işlerinde kullanılan heybe tipine örnektir. Çok kullanılacağı için, sağlam olmasını sağlamak amacıyla; Çözgüde siyah kıl kullanılmıştır., atkı doğal beyaz yün ve bezemede kırmızı, sarı ve siyah yün ipliğidir. Heybede; zeminde bezayağı dokuma örgüsü ve desende atlama atkılı bezeme tekniği uygulanmıştır. Bezeme konusu: geometrik şekillerdir. Bezeme sadece heybe cebi üzerindedir. Cebin alt ve üst kenarları çakmak, yan kenarları ise iki hatlı, sıralı çengel kıvrımlı su denilen bordürlerle

sınırlandırılmıştır. Ceplerin orta zemininde yan yana gözlü bıtırak denilen iki motif yer almaktadır. Göz motiflerinin dikey yöndeki uçlarında iki cepte farklı düzenleme görülmektedir. Birinde çengel kıvrımlar yer alırken diğesinde düğümler oluşmuştur (fotoğraf 13) .

Halı Örnekleri

İki yaygı ve üç yastık dikkate değer örnekler olarak ele alınmıştır.

Halı Yaygı-1: 20.yy. ortası, Kars'ta dokunmuş bir Karakalpklı halısı olduğu ifade edilmiştir. Ebadı: 148x220 cm.dir. dm'de yatay yönde 30, dikey yönde 31 kapalı-Türk düğümü ile dokunmuştur. Halıdaki kitabede "sene 1949, Reham, 681 2948" yazılıdır. Ancak ismin A harfi ve isimden sonraki 6'ya benzer şekil ve bunu takibeden ters B veya 8 ve 1'e benzer şekiller eskime nedeniyle çok net değildir. Ancak 681 sayısı dm'de 31 düğüm sayısı ile doğru orantı kurulduğunda 222 cm. ile yaklaşık halı boyunu verdiği, dolayısıyla 681'in halıdaki toplam sıra sayısı olabileceği, ancak 2948 rakamının neyi ifade ettiği anlaşılamamıştır.

Halının zemin rengi kırmızı, diğer renkler ise krem, siyah, gri, mavi, açık nefti yeşildir. Halı oldukça solgun ve yıpranmıştır. Bezemeler geometrik biçimlidir. Halının dört kenarı üç sıra bordürle çerçevelenmiştir. Birinci bordürde birbirine geçen üçgen ucuna bağlı dörtgenlerin bağlantılı sıralaması olan abbasi lalesi motifi olarak bilinen ve Şahseven Türk boyları tarafından çok kullanılan bir motif, ikinci bordürde yine birbirine geçen basamaklı üçgenler içinde yaba motifleri, üçüncü bordürde ise kare formunda kıvrımların (meandır) bağlantılı sıralamaları görülmektedir. Zeminde üç madalyon yer almıştır. Madalyonların basamaklı kenarları birbirine geçen iki sıralı kıvrımlarla süslenmiş, merkezde ise dikey, yatay ve diyagonal yönlü farklı renk ve biçimlerin birleşimi bir motif görülmektedir. Madalyonların köşe boşluklarında sekiz köşeli yıldız ve sekiz kollu çengel motifleri yer almıştır. Desen özelliği bakımından bu halının Kazak ve Karabağ tipi halılara benzediği tespit edilmiştir (fotoğraf 14,15), (Kerimov, 1983; 53, 63,81. örnekler. Stone, 2004; 156-157, 174. Hull, Luczyc, 1993; 206).

Halı Yaygı-2: 20. yy. ortası, Kazak halısı olduğu ifade edilmiştir. Ebadı: 157 x 350 cm. dir. Dm.de 28 x 28 Türk düğümü vardır. Atkı ve çözüğü çift katlı-bükümlü yündür. Bordür zeminleri doğal yün beyazı ve kahverengi, orta zeminde sarı, kahverengi, pembe, beyaz ve bej renkler zemin ve motif renkleri olarak, yatay bantlar halinde yer değiştirmiştir.

Halı uzun kenarlarda iki, kısa kenarlarda üç sıra bordürle

çerçeveselenmiştir. Dıştan içe ilk bordür zik-zak çizgi ile sınırlanan ve iç içe giren üçgenlerden, ikinci bordür sekiz köşeli yıldızların iki taraflı dal bağlantıları ile meydana gelen Azerbaycan-Karabağ -yengeç bordür adıyla bilinmektedir. Kısa kenarda bu iki bordürün arasına yerleşen bordür ise yatık S kıvrımlı dala bağlantılı çiçek ve yapraklarla düzenlenen Herat bordürüdür. Zemin dikey hatla ikiye bölünmüş ve dikdörtgen biçimli Kazak gülü olarak da adlandırılan bir madalyonun üst üste sıralanması ile düzenlenmiştir. bu madalyon ortada sekiz kollu yıldız dört yönlü ve köşeleri çengelli basamaklardan meydana gelmiştir. Orta Asya Özbek, Türkmen-yamut, Kazak ve Anadolu'da zili yaygı, sumak alaçuval ve halı dokumalarda bu madalyonun çeşitli varyasyonlarına sıkça rastlanmaktadır. Bazı kaynaklarda memlik gülü olarak da tanınmaktadır (**Fotoğraf 16,17**), (Stone, 2004: 32, 33, 218. Hull, Luczyc, 1993: 256, 275.).

Halı Yastıklar: Erzurum-Pasinler-Çöğender köyünden alınmış üç adet yastık örneği tespit edilmiştir. Yastık ebadı ortalama: 90x50 cm.dir. Çözgü pamuk, atkı ve düğüm yün ipliği ve Türk düğümü ile dokunmuştur. Zemin rengi her üç yastıkta da kırmızıdır. İki tip yastık kompozisyonu vardır. Biri ortada bir çiçeği çevreleyen kenarları basamaklı ve çengelli eşkenar dörtgen madalyonun bağlantılı üç tekrarı olan birim raportlu kompozisyonudur. Diğeri ise bir merkezden dört yöne açılan kıvrımlar arasına yerleşen lale biçimli motifi çevreleyen bant üzerinde yaprak ve çiçeklerden meydana gelen tek madalyonlu, köşebentli, ¼ raportlu kompozisyonudur.

Sivas-Şarkışla'da birinci tipte bir yastık deseni "topgül" adıyla anılmaktadır. Yine ikinci yastık grubu olan madalyonlu kompozisyonuna oldukça benzer Sivas halı yastık örnekleri bulunmaktadır (**Fotoğraf 18,19**), (Kayıpmaz, 1993: 60-63).

Kayma Atkılı Dokuma Örnekleri

Erzurum-Pasinler-Çöğender köyünden alınmış kesik bir çuval parçası ile bir heybe yüzüdür. Her iki parça da alternatif sumak da denilen iki çözgünlü ulgamalı yada kayma bezeme atkısı ve zemin atkısı olmak üzere iki atkı ve çözgüden meydana gelen üç dokuma elemanı ile dokunmuştur.

1. Çuval Parçası: Ebadı: 45x50cm. dir. Eskiye çuvalın desenli kısmı ortadan ikiye kesilerek alınan bir parçadır. Kenarda çengel motiflerinin üst üste sıralandığı ince bir bordür vardır. bu bordürün sınırladığı zemin deseni Anadolu'da yaygın olan eşkenar dörtgen biçimli bir merkezi çevreleyen sağlı-sollu diyagonal yönde, bir hat üzerine bağlantılı iç içe giren çengel (S) kıvrımlardan meydana gelmiştir. Bu desene Sivas, Yozgat

ve Toros yörüklerinde “kırk kıvrım” veya “ağlı kıvrım” da denildiği tespit edilmiştir.

2. Heybe Yüzü: Ebadı: 45x50 cm.dir. Dokuma yüzeyi altıgen ve dörtgen bölümlere ayrılmıştır. Altıgen bölümlerde merkezinde eli belinde motifi bulunan çift taraflı koç boynuzu motifleri dikkati çekmektedir. Bu motifleri sınırlayan boşluklarda eşit kalınlıkta çengeller meydana getiren biçimler iç içe girerek altıgen doldurulmuştur. Altıgenlerin ara boşluklarını dolduran dörtgenler içinde ise “kırkbudak” denilen, ortası göz biçimli motifler yer almıştır. Bu motifler Anadolu alaçuvalları ve heybelerinde de karşımıza çıkmaktadır (Soysaldı, 1998: 238, Stone, 2004: 48).

Her iki parçada da bu ana deseni üst kenarda sınırlayan bir bordürde de eli belinde motiflerinin göz motifleriyle birleşiminden meydana gelen bir desen yer almıştır.

Her iki parçanın da beyaz, siyah, sarı, turuncu, kırmızı, soluk yeşil, pembe ve açık eflatun renkleri aynı renk tonlarında kullanılmıştır. Bu bize her iki parçanın da aynı kişi tarafından veya aynı ailede dokunduğunu göstermektedir (**Fotoğraf 20, 21**).

Sumak Dokuma Örnekleri

İki yaygı oldukça dikkat çekicidir. Azerbaycan sumaklarından kuba ve karabağ grubu sumak ve halı yaygı desenleri ile oldukça yakın benzerlik göstermektedir. 200 yıllık geçmişi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca oldukça eskimiş yüzeylerinden ve solmayan indigo mavisi, ve kök boya kırmızılarında 19. yy. başlarına ait oldukları çıkarılabilir.

Sumak Yaygı-1: Bu yaygının Erzurum-Pasinler-Çöğender köyünde, Siyami Demir’in İki nesil önceki akrabası hanım tarafından dokunduğu da ifade edilmiştir. Düz sumak tekniğinde dokunmuştur. Havsız ilme atkılı bezeme tekniği uygulanmıştır. Bezeme atkısının çözgü çiftlerine sarılma- İlme yönü aynı olduğu için düz sumak denilmektedir.

Yaygı ebadı: 250x280 cm. dir. Yan kenardan bordür genişliği: 43cm. dir. Taban yaygısı olarak dokunmuştur.

Atkı ve bezeme atkısı yün, çözgü kıl karışımı yündür. Desen renkleri mavi, kırmızı, bordo, sarı, açık kahverengi, siyah ve beyazdır.

Yaygı dört adet bordürle çerçevelenmiştir. Dıştan içe doğru birinci bordürde bağlantılı içi içe geçen çengeller, ikinci bordür Kafkas-Karabağ-yengeç bordür denilen bağlantılı yıldızlar, üçüncü bordür Bergama-Ayvacak halılarında yaygın kullanılan dört yapraklı bordür varyasyonu,

dördüncü bordür yine Anadolu'da yaygın kullanılan iç içe geçen Z çengellerle düzelenmiştir (Stone, 2004: 51, 147, 164). Zemin deseni ise Kuba-Karabağ palmet motiflerine benzemekle birlikte Şirvan-hayvan karakterli ve palmetli (bijov) deseni ile hemen hemen aynıdır (fotoğraf 22), (Stone, 2004: 169).

Sumak Yaygı-2: bu sumak yaygı iki nesil önce satın alınmış ve Erzurum-Pasinler-Çöğender köyünde kullanılmıştır. Balıksırtı sumak tekniğinde dokunmuştur. Havsız ilme atkılı bezeme tekniği uygulanmıştır. Bezeme atkısının çözgü çiftlerine sarılma-İlme yönü farklı olduğu için birbirine geçen zincir örgü görünümündeki dokuya balıksırtı sumak denilmektedir.

Ebadı: 260x300 cm.dir. Taban yaygısı olarak dokunmuştur.

Atkı ve bezeme atkısı yün, çözgü kıl karışımly yündür. Desen renkleri mavi, kırmızı, bordo, açık kahverengi siyah ve beyazdır.

Yaygı dört adet bordürle çerçevenlenmiştir. Dıştan içe doğru birinci bordürde bağlantılı içi içe geçen **çengeller**, İkinci ve iç sınırdaki bordürde bu çengellerin başka bir varyasyonu ki bu bordüre **koşan köpekler** adı da verilmektedir (Stone, 2004; 164-165). Kalın bordür ¼ raportlu Batı Anadolu-Uşak halı bordürlerine benzer bir hatayı ve Batı Anadolu ve Azerbaycan-Kuba madalyonlarına benzer motiflerle meydana getirilen madalyonlu kompozisyon yer almaktadır (**Fotoğraf 23, 24**), (Stone, 2004: 162-163, Azerbaijan Carpet, 1985; örnek16).

Eyer Halısı (At Örtüsü): Eyer halıları Türk kültüründe iki tip üretilir. Birinci tip sadece eyer üzerini kaplayacak şekilde, yani eyer biçimlidir ve eyer halısı olarak bilinir. İkinci tip ise bir tarafı U şeklinde oyuk dikdörtgen biçimli, atı saran bir örtü şeklinde büyük bir halıdır ki Pazırık halısı da bu şekildedir ve at örtüsü olarak adlandırılır (Ston, 1997: 97).

Bu örtüler yekpare dokunduğu gibi parçaların birleştirilmesiyle de oluşturulur. Genellikle yabanlık veya törenlerde kullanılan özel desenli halılardır. Ancak günlük kullanılan veya bozkırda geceleri ve kışın atların üşütüp hastalanmaması için kullanılan battaniye şeklindeki basit dokuma türleri de vardır.

Erzurum evlerindeki eyer halısı at örtüsü biçiminde, büyük ebatlı bir dokumadır. Erzurum-Pasinler-Çöğender köyünde, Siyami Demir'in dedesinin atı için, ninesi tarafından kendi tasarımı olarak yapılmış bir eserdir. İnce uzun parçalar halinde dokunmuş olan örtünün aslı 12 parçadan

meydana gelmiştir. Koleksiyondaki eser iki yarım olarak miras payı edilen parçalardan biridir. Bu yarım örtü beş gövde ve bir boyun parçası olmak üzere toplam altı parça birbirine dikilerek hazırlanmıştır (**Fotoğraf 25**).

Her bir parçanın ebadı; (21x5)x75 cm'dir. Gövde tam ölçüsü 105x75 cm'dir.

Çözü ve atkı; kara (mor) koyun yünü, bezeme ve düğüm ipliği olarak yün, uçlarda saçakları destekleyici olarak renkli kumaş parçaları kullanılmıştır. Desen renkleri oldukça canlı ve çeşitlidir. Sanki baharda rengarenk kır çiçekleri açmış bir bahçeyi andırmaktadır. sarı, turuncu, pembe, mor, turkuaz mavi, lacivert, al kırmızı, bordo, yeşil tonları ile siyah ve beyazın hiç biri unutulmamıştır. Çok çeşitli renk hem bazara karşı korunma, hemde gösterişli ve ihtişamlı bir görüntü vermek için kullanılmıştır.

Dokuma tekniği olarak desenli bordürlerde kapalı-simetrik-Türk düğümlü halı, atlama atkılı bezeme ve bordür aralarında sarma-ilme atkılı bezeme tekniği uygulanmıştır. Örtünün boyun parçasında bir halı, bir atlama atkılı bordür uygulanırken, gövde kısmındaki parçalarda uç ve ortada yan yana gelecek biçimde halı bordürlere yer verilerek çoğunlukla atlama atkılı bordürler uygulanmıştır.

Eyer halısının bordür desenlerinde; dörtgen, dikdörtgen ve altıgen biçimli göz, bıtrak, simetrik çengel, ok ucu, balık kılıcı denilen bir eksenden iki taraflı çıkıntılar ve dört yapraklı yoncaya benzer; dört karenin ortada yer alan beşinci kare ile birleşmesinden meydana gelen motifler uygulanmıştır. Bu motiflerin tamamı kötü nazara karşı korunma amaçlı kullanılır.

Atlama atkılı bordürlerin tamamı aynı desenin farklı renklerde uygulanması ile dokunmuştur. Bu bordür deseni yatay yönde zikzak çizgilerin böldüğü iç içe geçen üçgenlerden meydana gelmiştir.

Bordür sınırlarında ya kalın bir sarma-sumak atkı, ya da çok katlı, farklı renkli ve uzun havlı bırakılan düğümler, bazen de her ikisi birden uygulanarak dokumanın çok canlı ve hareketli olması sağlanmıştır. Ayrıca kenarlar saçaklarla süslenmiştir.

Sonuç olarak

Eski Erzurum evlerindeki özel etnografik eserler koleksiyonunda tespit edilen Tığ mührü, dokuma araçları ve tekstil eserleri içinde yer alan kadın çorabı, keçe, hasır, kilim, halı, sumak ve eyer halısı örnekleri Türk

kültürünün önemli maddi kültür değerleridir.

Erzurum'un Horasan ilçesinde ve Ağrı civarında da keçe yapılmaktadır. Orta Asya ülkelerinde oldukça yaygın olarak üretilen bu yaygılara kiyiz veya şırdak gibi isimler verilir. Türkiye'nin Konya, Urfa, Afyon, Balıkesir başta olmak üzere hemen her bölgesinde keçe üreten merkezler vardır.

Halı örneklerindeki bordür yanışları ile Kazak gülü-gölu ve çengel kıvrımlı madalyonun çeşitli varyasyonları Orta Asya Özbek, Türkmen-yamut, Kazak ve Anadolu'da zili, sumak alaçuval ve halı dokumalarda sıkça rastlanan motiflerdir.

Kilimler ise yöreye has Erzurum-Bardız kilimleri olarak bilinen kilimlerle yakın benzerlik göstermektedir.

Kayma atkılı (alternatif sumak) çuval ve heybe parçalarındaki çengelli kıvrım-ağlı kıvrım, eli belinde, koç boynuzu motifleride Anadolu'nun hemen her yerindeki yörük dokumalarının karakteristik motifleridir.

Sumak yaygılarda ise şırvan-hayvan karakterli, palmetli desen ve Azerbaycan-Kuba sumak ve halı desenleri ile Batı Anadolu-Uşak halılarına benzer motifli kompozisyonlar yer almaktadır. Yastık halıların Sivas halı yastık örnekleri ile oldukça yakın benzerliği bulunmaktadır.

Ayrıca Erzurum Çöğender köyünde dokunmuş, primitif tasarım örneği olan eyer halısı; Türklerin at binme kültüründe köylerde de oldukça gösterişli eyer halıları kullandığına örnek teşkil etmektedir.

Bu etnografik eserler Doğu Anadolu'nun hayat tarzının, gelenek-göreneklerinin Kuzey ve Güney Azerbaycan illerindeki Türk topluluklarının ürettiği kültür değerleriyle yakından benzeştiğini göstermektedir.

Aynı zamanda Erzurum Kültürü Orta Asya ile Batı Anadolu kültürleri arasında bir köprü teşkil etmeye devam etmektedir.

Burada ele alınan bu etnografik eserlerin dışında koleksiyondaki mutfak araçları, deri sandık, hedik, çarık ve daha birçok eserler incelenmeye değerdir.

KAYNAKÇA

Anonim, (1985), **Azerbaijan Carpet**, Bakü.

Anonim, (1996), **Tarama Sözlüğü-5**, 2.baskı, AKDveTYK. Türk Dil Kurumu yay.212/5, Ankara.

Anonim, (1986), **The Kirgız Pattern**.

Hull, A., Luczyc, J., (1993) **Kilim, The Complete guide**, Thames &

Hudson ltd., London.

Kayıpmaz, N. F., (1993) “Sivas Halı Yastıkları”, **Kültür ve Sanat 20**. Türkiye İş Bankası Yay. Aralık, Ankara. 60-63.

Kerimov, L., (1983), **Azerbaican Carpet**, Azerbaycan İlimler Akademisi, Baky.

Kırzioğlu, N. G., (1992), “Yazılı Bir Kilim”, **Kültür ve Sanat**, Türkiye İş Bankası Yay., Yıl:4, S:15, Eylül, Ankara, 8-10.

Soysaldı, A., (1998), “Tarsus Köy ve Yaylalarından Kilim ve Çuval Örnekleri”, **Dünden Bugüne Tarsus Sempozyumu Bildirileri**, 25-26 Aralık 1998, Berdan Tarih ve Kültür Varlıklarını Koruma Vakfı Yay. Tarsus,.

Stone, P.F., (2004), **Tribal & Village Rug**, The Definitive Guide to Design, Pattern & Motif, Thames & Hudson ltd., London.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Tandır evinden görünüş.

Fotoğraf 2: Seki'nin görünüşü.

Fotoğraf 3: Kapı üzerindeki geyik boynuzu.

Fotoğraf 4: Tiğ mührü-damga kalıbı 1.

Fotoğraf 5: Tiğ mührü-damga kalıbı 2.

Fotoğraf 6: Yün tarağ 1 ve iğ-teşi.

Fotoğraf 7: Çıkrik.

Fotoğraf 8: Kadın çorabı.

Fotoğraf 9: Erzurum-Horasan keçesi.

Fotoğraf 10: Hasır seccade.

Fotoğraf 11: Kilim yastık yüzü detay.

Fotoğraf 12: Kilim Heybe.

Fotoğraf 13: Cicim teknikli kıl heybe.

Fotoğraf 15: Karakalpaklı halısından detay.

Fotoğraf 14: Karakalpaklı halısı.

Fotoğraf 16: Kazak gülü yanışlı Erzurum halısı.

Fotoğraf 17: Erzurum halısından detay.

Fotoğraf 18: Halı Yastık 1.

Fotoğraf 19: Halı yastık 2.

Fotoğraf 21: Kayma Atkılı heybe cep yüzü detayı.

Fotoğraf 20: Kayma atkılı çuval parçası.

Fotoğraf 22: Sumak yaygı 1.

Fotoğraf 23: Sumak yayğı 2. bordür detayı. Fotoğraf 24: Sumak Yayğı 2. zemin detayı.

Fotoğraf 25: Eyer halısı, (yarım) altı parçadan oluşmuş.